

U. G‘AFUROV, Q. SHARIPOV

TADBIRKORLIK ASOSLARI 11

O‘rta ta‘lim muassasalarining 11-sinfi va o‘rta maxsus,
kasb-hunar ta‘limi muassasalarining o‘quvchilari uchun darslik

O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta‘limi vazirligi tasdiqlagan

1-nashri

TOSHKENT
«O‘ZBEKISTON»
2018

UO'K 338.22(075.32)

KBK 65.290-2

T 14

Taqrizchilar:

Respublika Ta'lim markazi «Iqtisodiy bilim asoslari» fani
metodisti **A.N. Sattarov;**

Mirzo Ulug'bek nomidagi O'zbekiston Milliy universiteti
«Iqtisodiyot nazariyasi» kafedrasida dotsenti, i.f.n. **Sh.O. Olimjanova;**

Toshkent moliya instituti «Biznes va tadbirkorlik» kafedrasida
katta o'qituvchisi **U.K. Muxtorova.**

Shartli belgilar:

– *Faollashtiruvchi savol va topshiriqlar*

– *Bilimingizni sinab ko'ring*

– *Mavzu yuzasidan amaliy topshiriqlar va mashqlar*

– *Bu qiziq...*

– *Bilasizmi?*

Shartli qisqartmalar

AITB	Aksioner innovatsion tijorat banki
AJ	Aksiyadorlik jamiyati
MCHJ	Mas'uliyati cheklangan jamiyat
O'ZB	O'zbekiston Respublikasi Qonuni
OK	Oilaviy korxonalar
OT	Oilaviy tadbirkorlik
PF	Prezident Farmoni
XK	Xususiy korxonalar

**Respublika maqsadli kitob jang'armasi mablag'lari
hisobidan chop etildi.**

ISBN 978-9943-25-562-3

© U. G'afurov, Q. Sharipov, 2018

© «O'ZBEKISTON» NMIU, 2018

I BOB

TADBIRKORLIK, UNING TURLARI VA SHAKLLARI

1-MAVZU

TADBIRKORLIKNING MAZMUNI VA AHAMIYATI

Bizning yana bir muhim vazifamiz – kichik biznes va tadbirkorlik sohasini qo‘llab-quvvatlash va rag‘batlantirish, mamlakatimiz iqtisodiy qudratini, yurtimizda tinchlik va barqarorlik, ijtimoiy totuvlikni mustahkamlashdan, bu soha ulushini yanada oshirish uchun qulay shart-sharoitlar yaratib berishdan iborat. Nega deganda, tadbirkor nafaqat o‘zini va oilasini, balki xalqni ham, davlatni ham boqadi. Men takror bo‘lsa ham, aytishdan hech qachon charchamayman, ya‘ni, xalq boy bo‘lsa, davlat ham boy va qudratli bo‘ladi.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh. Mirziyoyev

AQSH

Madagaskar

Malayziya

FAOLLASHTIRUVCHI SAVOL VA TOPSHIRIQLAR

- 1–3-rasmlarda ifodalangan odamlarning turmush sharoiti nimalar bilan farqlanadi?
- 4–6-rasmlarda bayroqlari aks etgan qaysi mamlakatda tadbirkorlik faoliyati ko‘proq rivojlangan deb o‘ylaysiz? Nima uchun? Fikringizni asoslang.
3. Atrof-muhit va shart-sharoitlarning tadbirkorlik faoliyati rivojlanganlik darajasi bilan qanday aloqasi bor?

TADBIRKORLIK NIMA?

Siz tadbirkorlik tushunchasi bilan 9-sinfda o‘tilgan «Iqtisodiy bilim asoslari» fani orqali yaxshi tanishsiz. Unda tadbirkorlik deganda kishilarning foyda olish maqsadida tavakkalchilik asosida o‘z mablag‘lari, mulki, bilimi va imkoniyatlarini ishga solib, tovar ishlab chiqarish va xizmat ko‘rsatish faoliyati tushuniladi, deyilgan. Bundan ko‘rinadiki, tadbirkorlik bozor iqtisodiyotining asosini tashkil etib, uning ishtirokchilarini harakatga undovchi faoliyat hisoblanadi.

Tadbirkorlik faoliyati (tadbirkorlik) tadbirkorlik faoliyati subyektlari tomonidan qonun hujjatlariga muvofiq amalga oshiriladigan, o‘zi tavakkal qilib va o‘z mulkiy javobgarligi ostida daromad (foyda) olishga qaratilgan tashabbuskorlik faoliyatidir.

O‘zbekiston Respublikasining 2012-yil 2-maydagi O‘RQ-328-sonli yangi tahrirdagi «Tadbirkorlik faoliyati erkinligining kafolatlari to‘g‘risida»gi qonuni, 3-modda

Tadbirkor ishlab chiqarishning boshqa asosiy omillari – yer (tabiiy resurslar), kapital (ishlab chiqarish vositalari) va mehnat resurslarini o‘zaro biriktirib, ularning bir-biriga muvofiq harakatini ta‘minlab, yangi mahsulotlarni ishlab chiqarish yoki xizmat ko‘rsatishni amalga oshiradi.

Tadbirkor – tadbirkorlik layoqatiga, ya‘ni qandaydir turdagi tovar ishlab chiqarish yoki xizmat ko‘rsatish jarayonini tashkil eta olish borasida bilim, ko‘nikma va tajribaga ega shaxs.

TADBIRKORLIKNING ASOSIY JIHLTLARI

Agar tadbirkor bo‘lishni istasangiz, siz o‘zingizda tadbirkorlikning asosiy jihatlarni shakllantirishingiz zarur bo‘ladi. Ular quyidagilar:

1. Tashabbuskorlik. Aynan tadbirkor o‘z g‘oyasini amalga oshirib, foyda olish maqsadida iqtisodiy resurslarni o‘zaro biriktirish orqali yangi mahsulot va xizmatlar yaratish tashabbusini ilgari suradi.

2. Tavakkalchilik. Tadbirkor o‘z faoliyatini qanchalik puxta rejalashtirishidan qat‘i nazar, uning muvaffaqiyatli amalga oshishi kafolatlanmagan. Faoliyat davomida uning natijasiga salbiy ta‘sir ko‘rsatuvchi juda ko‘p xavf-xatar (risk)lar paydo bo‘lishi mumkin. Tadbirkor – bu turli xavf-

xatar, muammo va to‘siqlardan cho‘chimasdan, o‘z maqsadiga erishishda tavakkalchilikka bora oluvchi shaxs hisoblanadi.

3. Mas’uliyat. Tadbirkorning tashabbusi va tavakkalchiligi ortida uning mas’uliyati, ya’ni o‘zining xatti-harakati uchun mol-mulki va resurslari bilan javobgar bo‘lishga tayyorligi turadi.

4. Yangilikka intilish. Tadbirkorlikning mazmunida yangilikka intilish, ya’ni o‘z faoliyatini tashkil etish va amalga oshirishda yanada yuqori natijalarga erishish uchun muayyan yangilik va o‘zgarishlar kiritib borish muhim o‘rin tutadi.

TADBIRKORLIKNING AHAMIYATI

Siz o‘z oila a’zolaringiz turmush sharoitining yuqori darajada bo‘lishini xohlaysizmi? Bu sharoit va imkoniyatlarning aksariyat qismi tadbirkorlik faoliyati orqali yaratilishini hech o‘ylab ko‘rganmisiz?

Tadbirkorlik har bir insonni muayyan daromad bilan ta’minlab, uning o‘z ehtiyojlarini to‘laroq qondirish, turmush darajasini oshirishga imkon yaratadi. Agar jamiyatda tadbirkor insonlar ko‘p bo‘lsa, unda tinchlik va osoyishtalik, barqarorlikka intilish shunchalik kuchli bo‘ladi. Tadbirkorlik yaxshi rivojlangan jamiyatda yaratuvchanlik, ilm-ma’rifat va saxovat yetakchi o‘rin tutadi.

Tadbirkorlik o‘z faoliyatidan to‘lanadigan soliq va ajratmalar orqali davlat budjeti daromadlarini ham ta’minlaydi. Budget mablag‘lari qanchalik ko‘p bo‘lsa, jamiyat a’zolariga xizmat qiluvchi shart-sharoitlar (uy-joylar, yo‘llar, tibbiyot muassasalari, o‘quv maskanlari va boshqalar)ni yanada yaxshilash imkoni paydo bo‘ladi. Demak, tadbirkorlikning ahamiyati uning har bir shaxs, jamiyat va davlatning imkoniyatlarini kengaytirishi orqali namoyon bo‘ladi. Shunga ko‘ra, mamlakatimizda tadbirkorlik faoliyati davlat tomonidan muhofaza qilinadi va qo‘llab-quvvatlanadi.

KIM TADBIRKOR BO‘LISHI MUMKIN?

Tadbirkorlik faoliyati bilan shug‘ullanishni xohlagan barcha fuqarolar tadbirkor bo‘lishi mumkin. Biroq buning uchun fuqaro muomala layoqatiga ega bo‘lishi, ya’ni o‘n sakkiz yoshga to‘lgan bo‘lishi lozim.

O'n olti yoshga to'lgan voyaga yetmagan shaxs mehnat shartnomasi bo'yicha ishlayotgan bo'lsa yoki ota-onasi, farzandlikka oluvchilari yoxud homiysining roziligiga binoan tadbirkorlik faoliyati bilan shug'ullanayotgan bo'lsa, u to'la muomalaga layoqatli deb e'lon qilinishi mumkin.

O'zbekiston Respublikasi Fuqarolik kodeksi, 28-modda

Shu bilan birga, ayrim sabablarga ko'ra tadbirkorlik faoliyati bilan shug'ullanishi mumkin bo'lmagan shaxslar yoki guruhlar mavjud. Bularga:

- davlat organlari;
- davlat organlarining mansabdor shaxslari;
- tadbirkorlik faoliyati bilan shug'ullanishi qonun hujjatlarida man etilgan boshqa shaxslarni kiritish mumkin.

TADBIRKORLIK UCHUN NIMALAR ZARUR?

Siz tadbirkorlik faoliyatini amalga oshirishingiz uchun quyidagilar taqozo etiladi:

- biznes-g'oyaga ega bo'lish;
- biznes-g'oyani amalga oshirish uchun aniq xatti-harakatlar rejasi (biznes-reja) ishlab chiqish;
- tadbirkorlik faoliyatini yo'lga qo'yish uchun zarur bo'lgan dastlabki (boshlang'ich) kapitalga ega bo'lish;
- tadbirkorlik faoliyatini amalga oshirish uchun kerakli moddiy resurslar va shart-sharoitlarga ega bo'lish.

BU QIZIQ...

1997-yili kollejda birga tahsil olgan do'stlar Internetdan har qanday ma'lumotni topib bera oladigan algoritmnii yaratish g'oyasi bilan qiziqqan vaqtlarida buning nima bilan yakun topishini, hatto tasavvur ham qilmaganlar. Bu vaqtda ular yaxshi ta'lim olishga intiluvchi yosh talabalar edilar. Algoritm yaratish ustida ishni davom ettirish uchun vaqt yetmagani uchun ular o'z ishlanmalarini «Yahoo» kompaniyasiga 1 mln. dollarga sotishga qaror qildilar. «Yahoo» bilan savdolashish narxi 500 ming dollargacha bordi, biroq oxir-oqibat algoritmnii sotish-

dan voz kehdilar. Yigitlar algoritm ustida ishlashni davom ettirdilar. Natijada hozirda qiymati 250 mlrd. dollarga baholanayotgan «Google» kompaniyasi tashkil topdi.

BILIMINGIZNI SINAB KO‘RING!

1. Tadbirkorlik tushunchasi nimani anglatadi?
2. Nima uchun tadbirkorlik bozor ishtirokchilarini harakatga undovchi faoliyat hisoblanadi?
3. Tadbirkorlik layoqati qanday xislatlar orqali namoyon bo‘ladi?
4. Nima uchun tadbirkorlik ishlab chiqarish omillari orasida eng muhimi hisoblanadi?
5. Tadbirkorlikning asosiy jihatlarini izohlab bering.
6. Tadbirkorlik alohida shaxs, jamiyat va davlatga qanday manfaat keltirishi mumkin?
7. Kimlar tadbirkor bo‘la oladi?
8. Tadbirkorlikni boshlash uchun nimalar zarur?

MAVZU YUZASIDAN AMALIY TOPSHIRIQ VA MASHQLAR

Test: «Siz tadbirkorlik layoqatiga egamisiz?»

Ushbu test sizning tadbirkorlik layoqatingiz darajasini baholash imkonini beradi. Savollarga «Ha» yoki «Yo‘q» deb javob bering.

1. Boshlagan ishingizni qandaydir to‘siqlar chiqishiga qaramasdan oxirigacha yetkaza olasizmi?
2. O‘z qaroringizda qat’iy tura olasizmi yoki sizni osongina fikringizdan qaytarish mumkinmi?
3. Siz o‘zingizga mas’uliyatni olish, boshqarishni yoqtirasizmi?
4. Atrofingizdagilarning hurmat va ishonchiga sazovormisiz?
5. Sog‘lommisiz?
6. Darhol natija olmasangiz ham tong otgandan kun botgunga qadar mehnat qilishga tayyormisiz?
7. Boshqalar bilan muloqot qilish va hamkorlikda ishlashni yoqtirasizmi?
8. Boshqalarni ham tanlangan yo‘lning to‘g‘riligiga ishontira olasizmi?
9. Sizga boshqalarning g‘oya va fikrlari tushunarlimi?

10. Siz o‘z ishingizni boshlashni xohlagan soha bo‘yicha tajribangiz bormi?

11. Siz amaldagi soliqqa tortish, ish haqini hisoblash, buxgalteriya hisobini yuritish qoidalari bilan tanishmisiz?

12. Siz taklif qilmoqchi bo‘lgan tovar yoki xizmatga o‘zingiz yashayotgan shahar yoki viloyatda talab bo‘ladimi?

13. Sizda marketing va moliya sohasida boshlang‘ich bilimlar bormi?

14. Yashayotgan shahringiz (viloyatingiz)da siz tanlagan yo‘nalishdagi boshqa tadbirkorlarning ishlari yaxshi ketyaptimi?

15. Mo‘ljalingizda ijaraga olish mumkin bo‘lgan bino bormi?

16. Siz o‘z korxonangizni faoliyatning birinchi yilida ta‘minlab turish uchun yetarli moliyaviy mablag‘ga egamisiz?

17. Sizda o‘zingiz tashkil etayotgan korxonani moliyalashtirishga qarindoshlar va tanishlarni jalb etish imkoniyati bormi?

18. Mo‘ljalingizda zarur materiallarni yetkazib berishi mumkin bo‘lgan ta‘minotchilar bormi?

19. Mo‘ljalingizda sizda yetishmaydigan bilim va tajribaga ega bo‘lgan mutaxassislar bormi?

20. O‘z shaxsiy ishiga ega bo‘lish – sizning asosiy orzuingiz ekanligiga ishonasizmi?

Kalit

Har bir ijobiy javob uchun bir ballga ega bo‘lasiz. Ballar yig‘indisini hisoblab chiqing.

Natija

Agar ballar yig‘indisi 17 va undan ko‘p bo‘lsa, u holda siz tadbirkor bo‘lish uchun barcha zarur sifatlarga egasiz. Sizning maqsad sari intiluvchanligingiz, kuch va muvaffaqiyatga ishonchingiz har qanday g‘oyani amalga oshirishda yordam beradi.

Agar ballar yig‘indisi 13 dan 17 gacha bo‘lsa, sizning tadbirkor sifatida muvaffaqiyatga erishishda ishonchingiz u qadar qat‘iy emas. Biroq siz yaxshi ishbilarmon bo‘lishingiz mumkin.

Agar ballar yig‘indisi 13 dan kam bo‘lsa, sizdan tadbirkor bo‘lishingiz uchun ko‘proq tajriba to‘plash va harakat qilish talab etiladi. Tadbirkorlikni boshlashdan avval o‘z qiziqishlaringiz, xohishingiz va imkoniyatlaringizni taqqoslab, aniq maqsad sari intilishingiz lozim.

Faol tadbirkor deganda, biz raqobatbardosh mahsulot ishlab chiqarishga qodir, eng muhimi, yangi ish o'rinlari yaratib, nafaqat o'zini va oilasini boqadigan, balki butun jamiyatga naf keltiradigan ishbilarmon insonlarni tushunamiz.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh. Mirziyoyev

FAOLLASHTIRUVCHI SAVOL VA TOPSHIRIQLAR

1. Yuqoridagi rasmlarda tadbirkorlikning qanday turlari ifodalangan? O'z fikringizni asoslab bering.
2. Bir vaqtning o'zida bir necha tadbirkorlik turi bilan shug'ullanish mumkinmi? Misollar keltiring.

TADBIRKORLIK FAOLIYATI TURLARI

Iqtisodiy faoliyat turli ko'rinishlarda amalga oshiriladi. Masalan, biz turli mahsulotlar (non, kiyim, o'quv qurollari, avtomobil, uy va boshqalar)-ni ishlab chiqarish bilan xizmat ko'rsatish (maishiy xizmat, ta'lim xizmati, sog'liqni saqlash, maslahat berish va boshqalar)ni farqlaymiz. Shunga ko'ra, iqtisodiyot sohalari va tarmoqlarining xususiyatlaridan kelib chiqqan holda tadbirkorlik faoliyati turlari o'zidagi jarayonlar shakli va mazmuni hamda ularni amalga oshirish usullariga ko'ra farqlanadi. Tadbirkorlik faoliyati xizmat ko'rsatish, vositachilik faoliyati, iste'mol tovarlari ishlab chiqarish, moliyaviy operatsiyalar kabi sohalarda nisbatan samarali amalga oshadi. Tadbirkorlik faoliyatining yo'naltirilganligi, kapitalni kiritish obyekti va aniq natijalariga ko'ra tadbirkorlik turlari farqlanadi.

vab-saytimiz: Zokirjon.com

Zokirjon.com vab-sayti orqali o'zingiz uchun kerakli ma'lumotlarni yuklab oling.

Zokirjon Admin bilan

90-530-68-66, 91-397-77-37 nomerga telegram orqali bog'lanishingiz yoki nza456, nza445 izlab telegramdan yozishingiz so'raladi.

Telegramda murojaatingizga o'z vaqtida javob beriladi.

11-sinf tadbirkorlik darsligini to'liq holda olish uchun telegramdan yozing.

Telegram kanalimiz:

@Maktablar_uchun_hujjatlar

To'lov uchun: HUMO 9860230104973329

Plastik egasi Nabiyev Zokirjon

DIQQAT!!!

Sizga bu **OMONAT** qilib beriladi.
To'liq holda olganingizdan so'ng:
Faqat o'zingiz uchun foydalaning.
Hech kimga bermang hattoki eng yaqin insoningizga ham.
Internet orqali vab-saytlarga joylamang.

Kanal va gruppalariga tarqatmang.

OMONATGA

HIYONAT QILMANG.

Bizni hizmatdan foydalanib qulay imkoniyatga ega bo'ling!

Bizda maktablar uchun quydagi hujjatlar mavjud

- 1. 1-11-Sinflar uchun sinf soati ish reja va konspektlari**
- 2. 1-11-Sinflar uchun barcha fanlardan to'garak hujjatlari**
- 3. Sinf rahbar hujjatlari**
- 4. Metodbirlashma hujjatlari**
- 5. Ustama hujjatlari**
- 6. 1-11-Sinflar uchun barcha fanlardan konspektlar**
- 7. 1-11-Sinflar uchun Ish rejalar (Taqvim mavzu rejalar)**
- 8. Darsliklarning elektron varianti**
- 9. Maktab ish hujjatlari**
- 10. Direktor ish hujjatlari**
- 11. MMIBDO' ish hujjatlari**
- 12. O'IBDO' ish hujjatlari**
- 13. Psixolog hujjatlari**
- 14. Xotin-qizlar qo'mitasi ish hujjatlari**
- 15. Kutubxona mudirasi ish hujjatlari**
- 16. Besh tashabbus hujjatlari**
- 17. Ochiq dars ishlanmalar, taqdimotlar, slaydlar**